

Vragen en opmerkingen van de leden van de Partij voor de Dieren

De leden van de fractie van de Partij voor de Dieren maken zich grote zorgen over het effect van neonicotinoïden op vogels en zoogdieren, aangezien uit onderzoek is gebleken dat vogelsterfte sinds het gebruik van neonicotinoïden is toegenomen. Deze leden hebben daarom enkele vragen en opmerkingen voor de staatssecretaris.

Tot voor kort werd verondersteld dat neonicotinoïden een minder groot effect hebben op vogels en zoogdieren dan op insecten (*Declines in insectivorous birds are associated with high neonicotinoid concentration*, Hallmann *et al*, 2014, *Nature*). Omdat er pas recent onderzoek naar de effecten van neonicotinoïden op ecosystemen verricht wordt, valt aan te nemen dat de European Food Safety Authority (EFSA) en het Ctgb tijdens de beoordeling en herbeoordeling van neonicotinoïden, vooral gekeken hebben naar de effecten van deze stoffen op insecten en naar de effecten op andere diersoorten bij directe inname van de stoffen, maar niet naar de *indirecte* gevolgen. De leden van de PvdD-fractie maken zich juist over deze indirecte effecten grote zorgen. Uit recent onderzoek is namelijk gebleken dat vogels sterven als gevolg van indirecte inname van neonicotinoïden.

Deze leden wijzen in deze context op het onderzoek *Declines in insectivorous birds are associated with high neonicotinoid concentration* (Hallmann *et al*, 2014, *Nature*). Onderzoekers hebben aangetoond dat er een duidelijke correlatie is tussen de introductie van neonicotinoïden in Nederland in het midden van de jaren '90 van de vorige eeuw en de afname van insectenetende vogels in ons land. Het onderzoek uit 2014 is volgens de auteurs het eerst uitgevoerde waarbij lange-termijnonderzoeken zijn vergeleken: langjarige vogeltellingen in Nederland en rapportages over de waterkwaliteit in dezelfde periode. De onderzoekers noemen twee mogelijke redenen voor de afname van de vogelpopulaties: 1) een afname in insecten door het gebruik van neonicotinoïden en 2) het eten van insecten die vergiftigd zijn met neonicotinoïden, waarna het gif zich ophoopt in de vogel, tot deze daaraan sterft.

Het in *Nature* gepubliceerde onderzoek is anders dan de onderzoeken waarop de toelating van de neonicotinoïden door de EFSA en het Ctgb is gebaseerd. Bij deze onderzoeken is namelijk vooral gekeken naar de directe giftigheid (toxiciteit) van neonicotinoïden op insecten en andere dieren. Het hierboven genoemde onderzoek kijkt nadrukkelijk naar de effecten op het niveau van ecosystemen, waarbij duidelijke effecten waarneembaar zijn, die bij geïsoleerde testen van de bestrijdingsmiddelen in het lab niet waarneembaar zijn.

De leden van de PvdD-fractie hebben daarom enkele vragen voor de staatssecretaris. Is bij de beoordeling van de toxiciteit van neonicotinoïden door het EFSA en het Ctgb gebruik gemaakt van onderzoek, waarbij is gekeken naar de effecten van neonicotinoïden op ecosystemen, zoals in het genoemde onderzoek dat in 2014 in *Nature* werd gepubliceerd? Zo ja, welke onderzoeken zijn dat geweest?

Ctgb Voorstel antwoord:

Artikelen op basis van veldgegevens, zoals die van Hallman *et al.*, 2014 in *Nature*, zijn voornamelijk signalerende artikelen. Bij veldmonitoring zijn de gegevens, zoals een daling in vogelstand, meestal niet eenduidig te herleiden naar één of meerdere oorzaken. Het Ctgb heeft daarom de mogelijke causale verbanden tussen imidacloprid en vogelstand via andere studies verder onderzocht. Studies zoals Hallman *et al.*, 2014 kunnen niet direct worden gebruikt om normstelling van af te leiden. Er zijn in landbouwgebieden altijd mogelijke correlaties van imidacloprid met overige pesticiden en overige landbouwkundige factoren, en dit impliceert dat er geen absolute 'grenswaarde' voor één specifieke stof kan worden afgeleid aangaande een

effect op vogels op basis van de gevonden correlatie. In de risicobeoordelingen van gewasbeschermingsmiddelen worden daarom vaak mesocosm-studies ingediend, welke een gecontroleerde studie die de veldsituatie zo nauw mogelijk benadert. Bij deze type studies kunnen ook directe of indirecte effecten op soortniveau maar ook op ecosysteem of voedselweb-effecten beter worden herleid naar een specifieke oorzaak. In de risicobeoordeling voor niet-doelwitarthropoden en bodemorganismen, wordt daarnaast gebruik gemaakt van veldstudies waarin effecten op het niveau van soort tot gemeenschap, dus inclusief ecologische interacties tussen soorten en tussen verschillende trofische niveaus, worden meegenomen. Bij imidacloprid bevat het dossier meerdere aquatische mesocosms en terrestrische veldstudies.

Het Ctgb toetst bij elke toelating of er een risico is voor vogels en zoogdieren via blootstelling aan gewasbeschermingsmiddelen via hun voedsel met doorvergiftigingsmodellen. Voor voldoende voedselaanbod voor vogels en zoogdieren, zoals vogels die aquatische insecten eten, is het uitgangspunt dat indien de voedselbron voldoende wordt beschermd, er geen nadelige effecten zijn op de hogere trofische niveaus in het voedselweb.

Het Ctgb kan in het voorgenomen werkbezoek van de Commissieleden aan het Ctgb de risico beoordeling voor milieu nader toelichten.

Deelt de staatssecretaris de mening dat het van groot belang is om bij de toelating van neonicotinoïden niet alleen te kijken naar de effecten van het gif op bepaalde insectensoorten, maar ook te kijken naar de effecten op insectenetende vogels en zoogdieren en naar de effecten van het middel op het waterleven?

Vraag 2 PvdD

Op pagina 7 van de brief van de staatssecretaris over normoverschrijdingen van het middel imidacloprid in oppervlaktewater en het EASAC-rapport over neonicotinoïden (brief van 14 januari 2016, TK 27858 nr. 344) staat dat Nederland op Europees niveau een actieve bijdrage levert aan nieuwe toetsingsmethoden om het toetsingskader te verbeteren, bijvoorbeeld om chronische (subletale) effecten op wilde bijen te kunnen toetsen. De leden van de PvdD-fractie willen daarover graag de volgende vragen stellen. Hoe gaat de staatssecretaris voorkomen dat een verbod op het gebruik van imidacloprid leidt tot een stijging in het gebruik van andere neonicotinoïden met een andere merknaam, maar met een vergelijkbare negatieve effecten op bijen, vogels en mogelijke andere diersoorten? Waaruit bestaan die toetsingsmethoden? Wordt er alleen gekeken naar chronische (subletale) effecten? Of ook naar de acute en letale gevolgen van de neonicotinoïden?

Ctgb: Voor elk gewasbeschermingsmiddel beoordeelt het Ctgb acute en chronische (reproductie) effecten op vogels en zoogdieren. Voor bijen wordt acuut orale en contact effecten en effecten op broed (i.e. langtermijn effecten op de volksniveau) op honingbijen getoetst. Voor andere niet-doelwit arthropoden worden acuut en reproductie effecten meegenomen in de beoordeling (vliegende en bodem-levende insecten bijvoorbeeld). Effecten op aquatisch en bodem-levende organismen worden getoetst met acute en chronische studies. En daarnaast toetst het Ctgb mogelijke risico's voor niet-doelwitplanten, acute en chronische studies. Het Ctgb neemt sub-lethale effecten mee indien deze mogelijk een invloed hebben op populatie niveau .

Voor wilde bijen en hommels zijn standaard studies nu in ontwikkeling. Ontwikkeling van standaardtesten met hommels is en een relatief later ontwikkelingsstadium. Standaard

Commented [5.1.2.6]: Eigenlijk in de beo zijn dit de twee grote groepen: bodem levenden en vliegende. Dus, ik bedoelde het als geen voorbeeld maar alleen te laten zien dat wij alle groepen wel toetsen. Als dat niet nodig is liever dit stuk verwijderen, misschien?

studies met wilde bijen zijn nog niet beschikbaar omdat er veel wilde bijensoorten zijn en er minder ervaring is met het houden van wilde bijen.

Wordt er bij de toetsing ook gekeken naar de langetermijneffecten van neonicotinoïden op andere soorten dan insecten, zoals vogels of zoogdieren die insecten eten en die via die omweg neonicotinoïden binnenkrijgen? Op basis van welk onderzoek sluit de staatssecretaris uit dat het gebruik van andere neonicotinoïden dan imidacloprid een negatieve impact heeft op insectenetende vogels en zoogdieren?

Voorstel antwoord:

Het Ctgb toetst bij alle gewasbeschermingsmiddelen op mogelijke effecten op vogels en zoogdieren en waterleven. Voor vogels en zoogdieren wordt gekeken naar mogelijke directe effecten, zoals het eten van bespoten voedselitems (bijvoorbeeld insecten) in het veld of het eten van gecoat zaad. Daarnaast wordt ook getoetst op indirecte effecten – zoals doorvergiftiging via de voedselketen voor insecten, regenwormen en visetende vogels en zoogdieren. Voor systemische middelen (zoals neonicotinoïden) wordt tevens een beoordeling uitgevoerd voor herbivoren en omnivoren vogels en zoogdieren die bladen eten dat via de systemische route de actieve stof bevat.

Aannemende dat de vogelstand is achteruitgegaan door vershraling in het insectenaanbod, dan mag worden aangenomen dat imidacloprid heeft bijgedragen aan deze vershraling in agrarische gebieden waar de aquatische norm op grote schaal is overschreden in de afgelopen jaren. Maar hoe het effect van imidacloprid zich verhoudt met andere mogelijke factoren zoals intensiteit van de landbouw en het gebruik van andere insecticiden is onbekend. Het is van belang dat voor alle gewasbeschermingsmiddelen er geen grootschalige overschrijding plaatsvindt van de waternormen om geen bijdragen te hebben aan mogelijke vershraling van het voedselaanbod.

Er zijn op korte termijn belangrijke ontwikkelingen gaande in de emissie van afvalwater uit de glastuinbouw die er zorg voor moeten dragen dat emissies lager worden en risico's van gewasbeschermingsmiddelen beter kunnen worden ingeschat. Er komt op korte termijn regelgeving waarbij 95% zuivering verplicht wordt. Daarnaast zal het Ctgb op korte termijn voor de risicobeoordeling een nieuw model, ontwikkeld als gevolg van nieuwe Europese guidance, gaan toepassen om de emissie van middelen in glastuinbouw naar oppervlaktewater beter te kunnen beoordelen.

Commented [5.1.2.e]: @ 5.1.2.e Deze zijn nog niet verplicht onder de 1107. Als de nieuwe guidance een "take note" krijgt, zijn ze wel nodig, maar op dit moment is dat nog niet zo. Ook zijn wij wel onder de wet verplicht om "bijen" te beschermen. Wij krijgen wel soms studies met hommels, vooral als wij restricties zetten voor gebruik van hommels voor bestuiven binnen kasten (gebaseerd op honingbijen studies), te laten zien dat het niet nodig is, of zo... Ik heb de zin wat helderder gemaakt (hoop ik).

Commented [5.1.2.e]: Dit is de letterlijke quote van onze brief aan de STAS. Dus er nu ingezet.